

Siiri Laidla

LAVASTAJA

Toimetanud Ülle Tarum-Saarmann
Kujundanud Virge Ilves

© Siiri Laidla ja kirjastus Tänapäev, 2020

ISBN 978-9949-85-703-6

www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

*Teose tegelased on autori fiktsioon.
Võimalikud kokkulangevused on juhuslikud.*

1. HOMMIK

Artur Talihärm helpis tujutult külmikust võetud purgiborši. Ta ei viitsinud seda potis kuuma veega segada, et purgiollus vähegi supi moodi välja näeks ja maitseks. Milleks hakata jälle kastrulit küürima? Küll see supp kõhus soojaks läheb!

Mees katkestas söömise. Lusikas kölksatas nukralt vastu boršipurgi rokast serva. Niisugused need supipurgid ju olid: külmad, iseloomutud, lõputust tööstusliine pidi rändamisest väsinud, steriliseeritud ja dateeritud. Kui mõotmatus kauguses oli sellega võrreldes peenrast kaksatud noortest peetidest leemeke! Rammus lüpsisoe piim, mille ootel Artur poisipõnnina vanaema juures maal kassidega võidu nurru löi!

„Vanaema juures maal“ oli Arturi paarkümmend aastat tagasi ilmunud lasteraamatu pealkiri. Toona näis, et Eestimaa vajab omakeelseid raamatuid nagu põuane maa elustavat vihma. Praegu aga sarnanes raamatuturg juba üleujutusega, mis pigem lämmatas kui värskendas. Samas jäi lugejaid, eriti ostuvõimelisi lugejaid, üha vähemaks. Inimeste aeg kulus asjalikumatele toimingutele. Mõnelgi lapsel vajus nägu pikaks, kui jõuluvana tahvelarvuti asemel raamatu tõi. Muidugi leidis ka erandeid. Kogu inimkonna

ajaloos on kirjatarkus ikka au sees olnud, ega see nüüdki ühtäkki kusagile kao. Vähemasti selles suhtes oli Artur lootusrikas.

„Markus-poisil oli küll minu kingitud raamatu üle hää meel,“ meenutas mees pojapoja sünnipäeva. Kaheaastane Markus ronis meelsasti vanaisa sülle ja nuias: „Taada, loe juttu!“

Artur Talihärmist sai tolle lasteloo kaudu kirjanik poolkogemata. Nimelt otsustas ta naljaviluks lastejutuvõistlusel osaleda. Põnnipõlvemeenutused olid aastate jooksul kladesse ja märkmelehtedele kirja pandud. Ju pelgas Artur, et mälu vanas eas tuhmub ning teda haarab üldine mälukaotus. Kartuseks oli ka põhjust: Arturi isa tabas elu lõpuaastail Alzheimeri tõbi. Sellest sai juba paarkümmend aastat, kui isa viimaks surma läbi vaevast pääses. Vahel haaras Arturit hirmuvahk, kui talle kõik see jälle meelde tuli. Mees tuhlas erialakirjanduses ja internetis ning uuris, kas dementsus võiks olla pärilik. Selget vastust polnud. Ja kui olekski olnud? Kui olekski selgunud, et jah, dementsus on pärilik, mis siis? Mida võinuks Artur Talihärm selles suhtes ette võtta? Mingit vastumürki ega vaktsiini poldud ajupehmenemise vastu leiutatud. Jäi üle üksnes oodata ja loota, et saatus on armuline.

Artur Talihärm mõtles aegsasti välja varuplaani. Inimvääreks suremiseks oli mehel eraldi hoius, mis pidi käiku minema siis, kui muud võimalust enam ei ole. Minna kuhugi, kus parandamatult haigel võimaldatakse väärikalt lahkuda, säästes iseennast ja lähedasi piinadest. Kirjaliku soovi usaldas Artur oma pojale.

Kaur oli konkreetne ja asjalik mees, elukutselt sõjaväelane. Isa otsus tundus Kaurile algul pelutav ja lubamatu. Poja meelest oli olemas mitut liiki surma: üllas surm kodu-

maa kaitsel; haigusest või vanadusest tingitud paratamatu surm; õnnetusjuhtumid; argpükslik enesetapp. Ja seda see abistatud suitsiid tema meelest oli. Nii kulus Arturil poja nõusse rääkimiseks palju selgitamist, arutlemist, põhjendamist. Mõistagi lootsid mõlemad, et seda lubadust ei lähe tegelikkuses tarvis, aga temal, Arturil, on niiviisi kindlam ilmas elada. Vahest oli Kauri mõjutajaks ka tema abikaasa, energiline ja elurõõmus psühholoog Piret? Ta tegi mehele selgeks, et teinekord aitab surmale mõtlemine inimesel hoopis sügavamalt elu väärtust mõista.

Artur uskus Loojasse. Olles Looja looming, ei tohtinud surelik enda külge kätt panna. Ent see Looja, keda Artur tundis ja uskus, oli mõistev ja halastav. Temaga võis kokkuleppele saada. Pojaga sujus asi palju raskemalt, kuid sujus viimaks siiski.

„Kustkohast küll Kauril see padurealistlik ilmavaade pärit on?“ juurdles mees aeg-ajalt, pidades silmas poja elukutsevalikut. „Ilmselt mu isapoolsest suguvõsast.“ Jah, Arturi isa oli asjalik inimene. „Mitte nagu mõni teatraal,“ nagu ta pojale aasimisi vahel ette heitis.

„Suuga teeb suure linna, käega ei kärbesittagi,“ ühmas taat habemesse, kuuldes järeltulija edusammudest. Talle oli teater võõras maa, kuigi poja lavastused vaatas ikka ära. Pärast porises, et nii ja naa, karjuvad ja kargavad seal lava peal, vanasti olid ikka ilusad rahulikud näitemängud. Isa silmist luges Artur välja siiski rahulolu. Peaasi, et poiss pätikse ei läinud ja ausa tööga leiba teenis. Ema meenus aga heldimusega oma noorusaega, mil sai kooliteatrit tehtud. Õpetaja pani ta aktustelgi luuletusi lugema. Emale meeldis laval kõigi silme ees esineda. Selles polnud edvistamist, vaid justkui püüet vaatajaile omalt poolt midagi anda, sõnumit edastada. Hiljem sai temast jalatsivabriku

eesrindlik tööline. Ega kõigist, kes teatrit armastavad, pea veel näitlejad saama. Publikut on ju kah tarvis. Ja kes siis töö ära teeks, on ju? Ka näitlejad vajavad saapaid ja kingi.

Nii et Arturi teatrisisik pärines kindlasti emalt.

Arturi isa oli konkreetne, vähese jutuga mees. Täpselt niisama konkreetne ja vähese jutuga nagu olid tellised, millest ta päev päeva järel ehitusel müüri ladus. Tuli sealgi ette dramaatilisi olukordi. Tellis võis pähe kukkuda. Töödejuhatajaga võis tekkida tuline dialoog, kui materjalid jälle õigeks ajaks ei saanud. Mehed, kes juba hommikul vindisena kohale loivasid, etendasid vahel päris ehedat tragikomöödiat. Jah, tegelikult oli teater elu peegel, vahel ka kõverpeegel.

Vaid korra kiskus Arturi isa elu traagiliselt teatraalseks. See juhtus ühel tema haigusest puretud mõistuse selgel viivul.

„Pojake, aita mul surra,“ palus vana väsinud mees, vaadates Arturile veeläikvel pilguga otsa. Isa pilk lõikas valusalt südamesse. Sellist südamevalu ei olnud Artur veel kunagi tundnud. „Aita ... Ma tahan ära minna.“ Mida pidi poeg selle peale kostma?

„Isa, sa tead ju, et ma ei või.“

Miks ladus isa talle, Arturile, sellise koorma? Just nagu „Tõe ja õiguse“ Indrekule. Kas oli Tammsaare seda hetke ise kogenud või toimus stseen vaid romaani lehekülgedel? See, mida isa anus, polnud aga romaan, vaid päriselu.

„Ma ei või saada mõrtsukaks,“ sosistas Artur vaevukuuldavalt. Siiski luges isa need sõnad poja huulilt. Pisarahallides silmades kustus viimne lootuskiir.

Jah, lihtne oluks haarata padi. See isa näole suruda. Talle uinuti üledoos anda. Või – kas see oluks ikka nii lihtne? Võtta enda peale otsus kellegi elu ja surma üle ...

Isa pidi veel pikka aega nõrkenud keha ja nõdra meelega edasi vegeteerima, kuni kopsupõletik ta piinad lõpetas. Sel ajal süüvis Artur üha enam kirjandusse, otsides vastuseid, tröösti, juhatusi. Ja just sel ajal tulid tema juurde uue lainena ka otsekui taevased juhised, millest sündisid ta parimad teatritööd. Küllap oli see vanajumala viis Arturit leinast üle aidata. Sest isa haiguse aeg, millele lisandusid ka muud mured, hakkas juba mõjuma mehe vaimsele tervisele. Noorusaja särtsakas elaan oli vaibumas, uut jõudu polnud kuskilt võtta. Ja siis, vastu ootusi, keerasid just rängad üleelamised tema loomingulised kraanid valla. Küllap on tõesti nõnda, et inimestele südamesse minevat teatrit teha saab vaid südamevaluga.

„Mälu on inimeseks olemise eeltingimus,“ uskus Artur. „Samas – ega mina ju tea, mida isa tunda võis. Vahest oli papal enne seda, kui ta lamama jäi, päris tore muretult lapsemeelse otuna päevi õhtusse veeretada?“ Seda aga kõrvalt näha, üritada suhelda inimesega, kes peaks olema su isa, kuid on tegelikult keegi ettearvamatu, tundmatu, isegi ohtlik, samas siiski väliselt su armsat, igiomast isa meenutades ...

Arturi usaldus elu vastu sai tol raskel ajal tugevasti kannatada. Vahest sellepärast otsis ta lohutust lapsepõlveradadelt? Lapsepõlv oli õieti ainus, millest siin pidetus elus turvatunnet leida. Kõik muu veikles petliku virvatulukesena. Kui palju oli Artur Talihärm saanud elult valusaid nätakaid, uskunud valelubadusi, talunud kaasteeliste reetlikku kahepalgelisust, kadedust!

Seega põimis Artur kõik üleskirjutatud mälukillukesed ühise lõimelõngaga kokku, varustas ühtse tegelaskonnaga ning saatis oma lasteloo võistlusele, selle peaaegu samal

hetkel unustades. Eesmärk polnud ju võistlemine, vaid oma mõtetele uue elu andmine. Üllatuslikult märgiti ta žürii poolt ära ja käsikiri sai avaldamisõiguse. Toona ei arvanud Artur sellest kirjanduslikust edust midagi, kuigi tore oli ju kenade värvipiltidega raamatut käes hoida, kaane pealt enda kui autori nime lugeda. Kirjandus, kuigi tema töös vajalik ja vältimatu, pidi jääma andekamate ja maailma süvitsi nägevate kirjameeste-naiste pärusmaaks. Tõsi, Arturi sulest ilmus ka paar luulevihku, kuid sellest hoolimata ei söandanud ta end nii-öelda päriskirjanikuks pidada. Olla kirjanik – see pole staatus, vaid saatus. Nii ta vähemasti arvas. Tema saatus oli olla lavastaja, ei vähem ega rohkem.

Jah, paljud Arturi eakaaslased õhkasid lapsepõlve-Kungla, muretu õnnemaa järele. Et oleks nagu „vanaema juures maal“. Need, kes päriselt maal elasid, mitte vaid linnapagulasena suvesid veetes, kindlasti nii õhevil polnud. Ei juurelnud toonane linalakk Atugi selle üle, kuidas vanaema talve üle elab. Jah – vanaema üksi. Arturi varsa-aastaisse mahtus ka vanaisa õnnetu surm. Paradoksaalsel moel ei juhtunud see raielangil ohtlikke puid langetades ega heinateol naba paigast katkestades, vaid linnas, kui papa pojale ja pojapojale külla tuli. Ei osanud papa linnatänaval astuda ega olla. Ei osanud lapselapsel piisavalt kõvasti käest kinni asida, nagu oleks too üks peru sälg, keda tuleb kindlakäeliselt ohjes hoida. Vanaisa jäi oma puistel jalgadel bussi eest üle sõidutee kakerdades veoauto alla. Teisel pool teed ootas papat väike Atu, kes oli oma nobedatel jalakestel jõudnud napilt üle tee vudida. Ootas – ja jäigi ootama. Väike kärsitu Atu, kes oli nüüd kaudselt papa surmas süüdi ...

„Äh, rumal juhus.“